

УДК 378.037

ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

І.В. Чеботарьова

У статті проаналізовано психологічні думки стосовно проблеми духовно-морального виховання молоді в процесі підготовки її до професійної діяльності. Обґрунтовано актуальність використання психологічного знання в процесі дослідження проблеми формування духовно-моральних основ професійної моделі поведінки майбутнього фахівця.

Ключові слова: фахівець, модель, поведінка, психологічне знання, духовно-моральні основи.

Зниження уваги до духовного виховання молоді, превалювання матеріально-економічних інтересів у нашому суспільстві призвели до духовно-моральної кризи, яка негативним чином впливає на всі сфери людського буття. Така ситуація не могла не позначитись на професійній моделі поведінки сучасного фахівця. Вчені збентежені поширенням технократичного мислення серед фахівців різних галузей професійної діяльності (навіть серед представників гуманітарних професій), яке є найбільш небезпечним, бо основними його рисами є домінування засобу над метою, мети над сенсом і загальнолюдськими інтересами, техніки над людиною та її цінностями (В. Зінченко). Діяльність фахівця, який нездатний міркувати категоріями добра, совісті та честі є серйозною загрозою для природи та суспільства. Тому важливою стає проблема підготовки духовного професіонала, який здатен моделювати свою професійну поведінку, спираючись на етичні норми; робити оцінку своїм учинкам з точки зору добра; прагнути до служіння людям у своїй професії. Актуальність зазначеної проблеми вимагає звернення до вітчизняної психологічної

думки, яка може стати науковим підґрунтям дослідження проблеми формування духовно-моральних основ професійної моделі поведінки майбутнього фахівця.

На сьогодні дослідженням психологічного аспекту проблеми духовно-морального становлення особистості займаються такі вчені: Л. Антилогова, А. Бражнікова, Ю. Бусова, О. Зеличенко, І. Ільчева, Н. Марьясова, В. Пономаренко, Л. Собчик та інші. Однак педагогічне осмислення вітчизняної психологічної думки з метою формування духовно-моральних основ професійної моделі поведінки майбутнього фахівця не стало предметом детального наукового аналізу, що і стало метою нашої статті.

Т. Флоренська представляє людську істоту як носія свого наявного «Я» та духовного «Я», які протягом життя людини знаходяться в постійному протистоянні та боротьбі. Духовне «Я» незмірно перевершує наявні можливості людини. Як підкреслює психолог, духовним «Я» неможливо оволодіти та керувати, з ним можна зустрітися тільки в діалоговому спілкуванні. Совість є одним з проявів духовного «Я», яку можна розвивати людині в собі, тим самим наближаючись до реалізації духовного «Я». Наближення до духовного «Я» пов'язано зі свідомим прийняттям моральних норм та обмежень, які склалися у суспільстві. Як підкреслює Т. Флоренська, здатність до самообмеження є мірилом духовного розвитку людини. На її думку, діалог двох «Я» відбувається тільки тоді, коли людина готова до самовідречення, коли включається голос совісті. Проявом духовного «Я» є духовне пробудження людини, осмислення тих помилкових поглядів, які вона відстоювала. Т. Флоренська зауважує, що шлях духовного становлення – це боротьба з егоїстичним «Я», подолання зовнішнього та внутрішнього опору, відмова від деяких життєвих благ і прихильностей. Результатом такої роботи є духовність людини, яка керує поведінкою людини й у повсякденному житті, й у професійній діяльності. Завдяки духовності людина набуває здатність бачити та відчувати красу та гармонію світу, «чудо в кожному проявленні життя» [11].

В. Знаков виділяє чотири напрями пошуку коренів духовності. Перший напрямок пошуку знаходиться не в самій людині, а в результатах її діяльності: творчості, в пам'ятниках старовини, у здобутках науки та мистецтва. Другий напрям пошуку є дослідження

факторів, що сприяють виникненню духовних станів людини, під якими вчений розуміє зосередженість особистості на осмисленості та переживанні духовних цінностей. Третій напрямок розглядає духовність як принцип саморозвитку та самореалізації людини. Вчений цей процес називає конструюванням особистості. Розвиток духовного «Я» починається з визначення для себе загальнолюдських цінностей, розуміння їх значення для свого розвитку, що й є психологічною готовністю їх засвоєння та формування. Останній напрям – релігійний, в рамках якого духовне життя є життя з Богом [4].

У роботах В. Слободчикова значна увага приділяється проблемі духовності й аналізу духовно-моральних основ, що є, на думку вченого імунною системою, що захищає гідність і свободу людини; головним фільтром при побудові моделі поведінки, інстанцією, яка може відрізнити добро від зла. В. Слободчиков по силі захисту порівнює духовно-моральні основи з озоновою сферою. Якщо остання захищає людство від руйнівного впливу космічних променів, то духовно-моральні основи є захистом від «світоглядної катастрофи», яка проявляється в зниженні рівня свідомості у вигляді посилення споживчих цінностей, жорстокості, байдужості тощо.

В. Слободчиков розрізняє поняття «духовність» і «моральність». Якщо моральність – це внутрішнє прийняття й дотримання людиною певної спільності визначених нею моральних норм, цінностей та смислів людського співжиття, то під духовністю вчений розуміє «причину і наслідок віри у Вище, понад-повсякденний Початок в людському житті. Саме Віра в реальність такого Початку надає абсолютний статус нормам, цінностям, сенсам людського життя» [9, с. 37].

В. Слободчиков та Є. Ісаєв визначають духовність як потребу й здатність людини пізнавати світ, саму себе, бажання створювати нові форми суспільного життя відповідно до законів людської природи, які вона пізнала. Духовність, на думку вчених, надає сенс життю; це спосіб життя людини, завдяки якому відкривається людині «шлях до любові, совісті та почуття обов'язку; до права, правосвідомості та державності; до мистецтва та художньої краси, до очевидності та науки, до молитви та релігії. Тільки духовність може вказати людині,

що є істинно головним в її житті; дати їй щось таке, чим варто жити, за що варто нести жертви» [10, с. 337].

В. М'ясищев поряд із різними видами діяльності, що розвивають людину та сприяють її моральному розвитку, робить акцент на значенні якості людських стосунків. Учений зазначає, що проблема моральності людини є, перш за все, проблемою моральних відносин, які визначають мотиви вчинків людини. На думку психолога, формування стійкої моральної поведінки можливе за умов організації співробітницьких, співтворчих відносин між членами групи, які сприяють формуванню моральної моделі поведінки. «Психологічні відносини людини в розвиненому вигляді становлять цілісну систему індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Ця система впливає з усієї історії розвитку людини, вона виражає її особистий досвід і внутрішнє визначає її дії, її переживання» [6, с. 7].

Н. Мар'ясова розглядає духовність як «складне системне утворення, що включено в образ світу (модель універсуму, картину світу, когнітивну карту), упорядкована система уявлень людини про світ, себе, про інших людей, про Всесвіт, що опосередковує через себе будь-який зовнішній вплив» [5, с. 56].

Набуття духовності автор пов'язує з вищим рівнем самоактуалізації та самореалізації людини в житті, під якими розуміється розкриття та використання всього її потенціалу. На думку психолога, кожна людина має духовний потенціал, який є інтегральною характеристикою можливостей особистості (інтелектуальних, трудових, емоційних, енергетичних) й які людина реалізує в пізнанні, праці, спілкуванні. Духовний потенціал формується протягом усього життєвого шляху, під впливом визначених умов. На нашу думку, духовно-моральні основи формування професійної моделі поведінки майбутнього фахівця є тими умовами, що сприятимуть визначенню траєкторії самоактуалізації та самореалізації, набуття їх вищого рівня, що й є по суті духовністю.

Цінними для нашого дослідження є роботи психолога, медика В. Пономаренка, в яких розглянуто питання духовно-моральних аспектів професіоналізму. Учений вважає одним із головних завдань при підготовці професіонала – пізнання педагогами його

внутрішнього світу задля розвитку його духовних здібностей, пізнання та визнання цінностей, сенсу життя, прилучення до професійного середовища. В. Пономаренко підкреслює, що духовність «сприяє зв'язку часів між минулим і майбутнім, тобто реанімує традиції як у процесі відбору найбільш стійких людських цінностей, так й у сфері спілкування, розуміння, єдності цілей в досягненні як особистих, так і суспільних благ» [7, с. 6; 8].

О. Зеличенко духовний розвиток людини пов'язує з пошуком таких моментів: свого «Я», вищих переживань, форм моральної поведінки, мудрості (знань, розуміння явищ) і форм творчого самовираження. Автор зазначає, що в сукупності таких форм духовності, як творчість, розвиток, релігійне життя та любов реалізуються шість спрямувань людини: прагнення до гармонії, рефлексії, прагнення до виходу поза чуттєві межі, до духовного, прагнення до розповсюдження себе на світ, прагнення до злиття зі світом [3].

Представник християнської психології Б. Братусь моральне виховання молоді бачить у площині пошуку віри як психологічного факту, як необхідної умови та підтримки у будь-якій діяльності. Віра, на думку вченого, слугує створенню цілісного образу майбутнього людини, яка «вірить, незважаючи на коливання, послаблення волі або розумні доводи, що закликають почекати або зовсім припинити діяльність» [1, с. 15]. Б. Братусь підкреслює, що існує релігійна та нерелігійна віра, які відрізняються глибиною розуміння тих явищ і життєвих процесів, з якими зіштовхується людина. Якщо нерелігійна віра обмежена побудовою, смислозабезпеченням поточної діяльності людини, то релігійна віра «підіймається, прояснює зв'язок з кінцевими, крайніми питаннями життя та смерті, створюючи, утримуючи духовну сферу як завершення, купол людської подоби» [1, с. 15].

Б. Братусь наполягає на розгляді особистості та її духовного розвитку в ракурсі християнської психології. Якщо моральна психологія вбачає моральний розвиток особистості як норму, головну умову розвитку людини та визначенні її цінності, то християнська психологія, окрім перелічених моментів, бачить людину як сакральну цінність, Образ Божий, а її розвиток – це шлях наслідування досвіду Христа з можливими відступами та труднощами. Вчений зазначає, що

відмова від християнських ідеалів, як вже показав досвід нашої країни, привів до «ілюзорного щастя – і земля не родить, й моральність гине, й наука з необхідної підмоги стає небезпечною та антилюдською» [2, с. 41].

Отже, в умовах соціально-економічних змін у нашій країні виникає багато проблем, пов'язаних з вихованням молоді, підготовкою її до самостійного трудового життя на духовно-моральних основах. Ця проблема на сьогодні вважається пріоритетною, бо від її вирішення залежить соціально-економічний розвиток нашої держави. Стрижнем та основою професійної поведінки фахівця має бути духовність, яку, узагальнюючи психологічну думку, можна представити як цілісне утворення таких складових:

- здатність бачити й відчувати красу та гармонію світу, «чудо в кожному виявленні життя» (Т. Флоренська);
- зосередженість особистості на осмисленості та переживанні духовних цінностей;
- духовне життя з Богом;
- потреба й здатність людини пізнавати світ, саму себе, бажання створювати нові форми суспільного життя відповідно до законів людської природи, які вона пізнала;
- спосіб життя людини, завдяки якому людина проявляє любов до оточуючих, відчуває голос совісті та обов'язок;
- прагнення до гармонії, рефлексії та творчості.

Тільки фахівцю з високим рівнем духовності буде під силу спрямовувати свої професійні зусилля на підвищення добробуту нашого суспільства, на розвиток усіх сфер людського буття.

Література

1. Братусь Б. С. К проблеме человека в психологии / Б. С. Братусь // Вопросы психологии. – 1997. – № 5. – С. 3–19.
2. Братусь Б. С. Русская, советская, российская психология: Конспективное рассмотрение / Б. С. Братусь. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2000. – 88 с.
3. Зеличенко А. И. Психология духовности / А. И. Зеличенко. – М.: Изд-во Трансперсонального ин-та. – 1996. – 408 с.

4. Знаков В. В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры / В. В. Знаков // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 39–50.
5. Марьясова Н. В. Духовность в жизни человека: учеб. пособие / Н. В. Марьясова. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2007. – 116 с.
6. Мясищев В. Н. Психология отношений / Владимир Николаевич Мясищев. – М.: МПСИ, 2005. – 158 с.
7. Пономаренко В. А. Психология духовности профессионала / В. А. Пономаренко. – М.: РАО ГНИИИ МО РФ, 1997. – 296 с.
8. Пономаренко В. А. Психология духовности профессионала и безопасность полетов / В. А. Пономаренко // Вестник МНАПЧАК. – 2006. – № 3 (22). – С. 5–12.
9. Слободчиков В. И. Духовные проблемы человека в современном мире / В. И. Слободчиков // Педагогика. – 2008. – № 9. – С. 33–39.
10. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности: Учебное пособие для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
11. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии / Т. А. Флоренская. – М.: Институт психологии АН СССР, 1991. – 244 с.

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННИЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА В ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

И.В. Чеботарева

В статье проанализированы психологические взгляды на проблему духовно-нравственного воспитания молодежи в процессе подготовки ее к профессиональной деятельности. Обоснована актуальность использования психологического знания в процессе исследования проблемы формирования духовно-нравственных основ профессиональной модели поведения будущего специалиста.

Ключевые слова: *специалист, модель, поведение, психологическое знание, духовно-нравственные основы.*

SPIRITUAL AND MORAL ASPECT OF FORMING OF PROFESSIONAL MODEL OF BEHAVIOR OF FUTURE SPECIALIST IN PSYCHOLOGICAL HOME RESEARCHES

I. V. Chebotar'ova

The article deals with the psychological views on the problem of moral and spiritual upbringing of youth in the process of its preparation to professional activity. The urgency of using psychological knowledge in the process of researching a problem

of formation of moral and spiritual basis of professional pattern of behavior of a future specialist is substantiated.

Key words: *specialist, pattern, behavior, psychological knowledge, moral and spiritual bases.*

Чеботарьова І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) E-mail: irina_pedagogika@mail.ru

Chebotar'ova I. V. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of Pedagogics, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Lugansk, Ukraine). E-mail: irina_pedagogika@mail.ru

Рецензент - доктор педагогічних наук, професор Є. А. Зеленов

Reviewer - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Ye. A. Zelenov

УДК 37.06 – 379.8

ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУТНОСТІ ПОЧУТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

І. В. Чепіга

У поданій статті розглядається змістовна характеристика сутності почуття громадянськості учнівської молоді. Детально аналізуються структурні компоненти концепта громадянськості як динамічної системи.

Ключові слова: *громадянськість, громадянське виховання, патріотизм.*

Багато сучасних науковців у різних галузях гуманітарного знання вивчають феномен громадянськості й проблеми виховання громадянськості у нашої молоді. Але, одразу хочеться зазначити, що більшість цих досліджень мають спорадичний, тимчасовий характер, що обумовлюється, перш за все, складністю вивчення цієї проблематики, відсутністю єдиних, уніфікованих ідеалів, закладених в